

Kompetencje Prezydenta Republiki Litewskiej w procesie legislacyjnym

Haroldas Šinkūnas

Uniwersytet Wileński, Wydział Prawa, Katedra Prawa Publicznego

1. Wprowadzenie

Podział władz, który Monteskiusz, Hegel i inni wielcy myśliciele uznawali za gwarancję wolności politycznej lub publicznej¹, nie oznacza absolutnej samodzielności władz publicznych względem siebie: gdyby tak było, między nimi toczyłaby się walka, na skutek której jedna władza wchłonęłaby drugą². To znaczy, że zasada podziału władz zakłada nie tylko mechaniczne wyodrębnienie funkcji określonego rodzaju władzy i ich przekazanie w celu sprawowania różnym organom, ale też zgodne współdziałanie organów sprawujących władzę publiczną na drodze do dobrobytu społeczeństwa politycznego. Zdaniem Hegla, zjednoczenie dla harmonijnej pracy władzy definiującej i ustalającej uniwersalność – władzy ustawodawczej – oraz władzy określającej przynależność poszczególnych obszarów i konkretnych przypadków do uniwersalności – władzy wykonawczej – stanowi najważniejsze zadanie dla wyodrębnionego w jej ramach przywódcy³.

W kształtowanej przez Trybunał Konstytucyjny Republiki Litewskiej oficjalnej doktrynie konstytucyjnej wskazuje się, że działalność organów sprawujących władzę publiczną jest oparta na współpracy, która jest określana jako międzyfunkcyjne partnerstwo, oparte *inter alia* na zaufaniu⁴. Na Prezydencie Republiki Litewskiej, jako przywódcy państwa, zgodnie z Konstytucją Republiki Litewskiej⁵ w ramach zapewnienia takiej współpracy i partnerstwa spoczywa szczególnie ważny obowiązek – działać tak, by zapewnić harmonijne współdziałanie organów

1 Zob. np. Ch.L. de Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius 2004; G.W.F. Hegel, *Teisės filosofijos apmatai*, Vilnius 2000.

2 G.W.F. Hegel, *Teisės...*, s. 405.

3 *Ibidem*, s. 405 i n.

4 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 10 stycznia 1998 r., „Valstybės žinios” 1998, nr 5-99.

5 Konstytucja Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 1992, nr 33-1014.

sprawujących władzę w państwie⁶, uniknąć między nimi konkurencji i sprzeczności. Co ciekawe, wynikające z konstytucji zobowiązanie Prezydenta Republiki w swojej istocie przypomina to, co podkreślał Hegel, mówiąc o władzy przywódcy.

Konstytucja daje Prezydentowi Republiki dość szerokie kompetencje, które m.in. są związane z możliwością formowania innych organów sprawujących władzę publiczną, jak również wpływania na ich działalność, podejmowane decyzje czy proces prawodawczy. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że od tego, jak Prezydent Republiki realizuje przewidziane dla niego w konstytucji kompetencje, w znacznym stopniu zależy też funkcjonowanie innych organów władzy publicznej⁷. Biorąc powyższe pod uwagę, w niniejszym artykule zostaną zanalizowane kompetencje konstytucyjne Prezydenta Republiki, oczywiście nie wszystkie, a jedynie te, które mu przysługują w procesie legislacyjnym oraz w ramach których działa on jako przeciwwaga dla władzy ustawodawczej.

2. Status konstytucyjny Prezydenta Republiki

W artykule 5 Konstytucji Litwy wymieniono organy władzy publicznej: Sejm, Prezydent i Rząd, Sąd. Czy na podstawie tego przepisu można określić miejsce Prezydenta Republiki w systemie organów władzy publicznej, opartym na podziale władz? Z jednej strony, kolejność wskazania organów w konstytucji nie oznacza ich wagi – nie można twierdzić, że wymienione wcześniej są ważniejsze lub mają większe kompetencje⁸. Z drugiej strony, w tekście konstytucji łącznik „i” między Prezydentem a Rządem świadczy o szczególnej więzi między tymi organami władzy publicznej w dziedzinie, która zgodnie z konstytucją jest przypisana władzy wykonawczej⁹.

Zgodnie z art. 77 Konstytucji Prezydent Republiki jest przywódcą państwa. Reprezentuje on państwo i działa w ramach, które mu wyznaczono w konstytucji i ustawach. W konstytucji Prezydentowi Republiki m.in. przydzielono kompetencje związane z określonymi dziedzinami, jak np.:

6 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 25 maja 2004 r., „Valstybės žinios” 2004, nr 85-3094.

7 *Ibidem*.

8 Zob. także, np. E. Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė*, Vilnius 2005, s. 323.

9 Interpretując przepisy konstytucji określające status Prezydenta Republiki, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ustrój konstytucyjny państwa litewskiego cechuje dualistyczny (dwojaki) model władzy wykonawczej: władzę wykonawczą na Litwie sprawuje Prezydent Republiki – przywódca państwa oraz Rząd, dlatego jest częścią władzy wykonawczej. Zob. więcej: postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 13 maja 2010 r., „Valstybės žinios” 2010, nr 56-2766.

- a) kompetencje w dziedzinie ustawodawczej (inaczej – kompetencje legislacyjne): Prezydentowi Republiki przysługuje prawo inicjatywy ustawodawczej (art. 68 ust. 1 Konstytucji), podpisuje on i ogłasza ustawy uchwalone przez Sejm lub zwraca je Sejmowi do ponownego rozpatrzenia (art. 84 pkt 24 Konstytucji);
- b) kompetencje w zakresie powoływania Rządu: Prezydent Republiki za akceptacją Sejmu desygnuje Prezesa Rady Ministrów, powierza mu utworzenie Rządu i zatwierdza jego skład (art. 84 pkt 4 Konstytucji); za zgodą Sejmu odwołuje Prezesa Rady Ministrów (art. 84 pkt 5 Konstytucji); przejmuje kompetencje Rządu po wyborze nowego Sejmu (art. 84 pkt 6 Konstytucji); przyjmuje dymisję Rządu (art. 84 pkt 7 Konstytucji); na wniosek Prezesa Rady Ministrów mianuje i odwołuje ministrów (art. 84 pkt 9 Konstytucji);
- c) kompetencje w zakresie formowania władzy sądowniczej: Prezydent Republiki składa Sejmowi wnioski o mianowanie trzech sędziów Trybunału Konstytucyjnego, po powołaniu wszystkich sędziów spośród nich proponuje Sejmowi kandydaturę przewodniczącego (art. 84 pkt 12 Konstytucji); składa Sejmowi wnioski o mianowanie i odwołanie sędziów Sądu Najwyższego, a po powołaniu wszystkich sędziów tego sądu proponuje Sejmowi kandydaturę przewodniczącego; za zgodą Sejmu mianuje i odwołuje sędziów oraz przewodniczącego Litewskiego Sądu Apelacyjnego; mianuje i odwołuje sędziów i przewodniczących sądów okręgowych i rejonowych, jak również sędziów i przewodniczących wszystkich sądów specjalistycznych (art. 84 pkt 11 Konstytucji);
- d) kompetencje w dziedzinie polityki zagranicznej: Prezydent Republiki rozwiązuje podstawowe kwestie polityki zagranicznej oraz wspólnie z Rządem prowadzi politykę zagraniczną (art. 84 pkt 1 Konstytucji); podpisuje umowy międzynarodowe i przedkłada je Sejmowi do ratyfikacji (art. 84 pkt 2 Konstytucji);
- e) kompetencje w zakresie mianowania i odwołania urzędników: Prezydent Republiki za akceptacją Sejmu mianuje i odwołuje prokuratora generalnego, dowódcę wojsk oraz biura ochrony (art. 84 pkt 11 i 14 Konstytucji); przedstawia Sejmowi kandydatury Kontrolera Państwowego, prezesa Zarządu Banku Litwy (art. 84 pkt 13 Konstytucji).

Kompetencje konstytucyjne Prezydenta Republiki nie ograniczają się wyłącznie do wymienionych – w art. 84 Konstytucji Prezydentowi powierzono też inne funkcje, np. w przypadku napadu zbrojnego podjęcia decyzji co do obrony przed agresją, ogłoszenia stanu wojennego, jak również zarządzenia mobilizacji (pkt 16), ogłoszenia stanu wyjątkowego (pkt 17), zwołania nadzwyczajnego posiedzenia Sejmu (pkt 19), ogłoszenia wyborów do Sejmu (pkt 20), nadania obywatelstwa litewskiego (pkt 21), nadania odznaczeń państwowych (pkt 22), zastosowania prawa łaski wobec skazanych (pkt 23).

Jak widać, znaczna część kompetencji konstytucyjnych Prezydenta Republiki bezpośrednio wiąże się z kompetencjami konstytucyjnymi innych organów władzy publicznej. Charakteryzując kompetencje konstytucyjne prezydenta, Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że jako przywódca państwa powinien on podejmować działania w taki sposób, by zapewnić harmonijne współdziałanie między orga-

nami władzy publicznej, by obywatele mogli darzyć zaufaniem urząd przywódcy państwa, by państwo litewskie było właściwie reprezentowane w stosunkach z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi¹⁰.

3. Kompetencje Prezydenta Republiki w procesie legislacyjnym

W litewskiej doktrynie naukowej stwierdza się, że udział Prezydenta Republiki w procesie legislacyjnym wyraża się w takich podstawowych formach: 1) korzystanie z prawa inicjatywy ustawodawczej; 2) podpisywanie ustaw uchwalonych przez Sejm¹¹ oraz 3) zwrócenie Sejmowi uchwalonych ustaw do ponownego rozpatrzenia¹². Zgadając się zasadniczo z takim podziałem, poniżej omówiliśmy szczegółowo kompetencje Prezydenta Republiki, teoretyczne i praktyczne aspekty ich realizacji.

3.1. Korzystanie z prawa inicjatywy ustawodawczej

W art. 68 Konstytucji określono, że prawo inicjatywy ustawodawczej w Sejmie przysługuje posłom, Prezydentowi Republiki oraz Rządowi (ust. 1); takie prawo ma też grupa co najmniej 50 tys. obywateli Republiki Litewskiej, której projekt ustawy ma obowiązek rozpatrzyć Sejm (ust. 2).

Jak wynika z danych statystycznych dotyczących działalności Sejmu¹³ w latach 2004–2016, najaktywniej z prawa inicjatywy ustawodawczej korzystają parlamentarzyści, którzy spośród zgłoszonych w tym okresie Sejmowi 10 153 projektów ustaw złożyli 5745 (56,58%). Rząd w tym okresie złożył 3992 projekty ustaw (39,32%), z kolei Prezydent – 117¹⁴ (1,15%).

10 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 25 maja 2004 r., „Valstybės žinios” 2004, nr 85-3094.

11 Gwoli ścisłości, na Prezydencie Republiki spoczywa obowiązek konstytucyjny promulgacji ustaw, które zostały uchwalone nie tylko przez Sejm, ale też w referendum.

12 Więcej zob. A. Abramavičius, *Respublikos Prezidentas įstatymų leidybos procese*, „Teisės problemos” 2000, nr 2, s. 79.

13 W artykule wykorzystano dane statystyczne dotyczące działalności Sejmu kadencji 2004–2008, Sejmu kadencji 2008–2012 oraz Sejmu kadencji 2012–2016. Kompetencje posłów Sejmu kadencji 2012–2016 jeszcze nie wygasły, dlatego uwzględniono dane statystyczne dotyczące dotychczasowych posiedzeń (ostatnia, VIII sesja Sejmu tej kadencji zakończyła się 30 czerwca 2016 r.). Więcej zob. *Statistika praty Sejmu*, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_k=1&p_r=252 [dostęp 04.08.2016].

14 Ta liczba nie obejmuje dekretów Prezydenta Republiki, na podstawie których Sejmowi przedkłada się do ratyfikacji umowy międzynarodowe Republiki Litewskiej.

Pod względem „rezultatywności” projektów ustaw uchwalonych przez Sejm na pierwszym miejscu plasuje się Rząd. Spośród złożonych przez niego 3992 projektów ustaw przyjęto 2904 (72,45%). Ze 117 projektów ustaw złożonych przez Prezydenta Republiki uchwalono 83 (70,94%), z kolei spośród 5745 projektów ustaw parlamentarzystów – 1655 (28,81%).

Jeżeli chodzi o inicjatywę ustawodawczą Prezydenta Republiki w latach 2004–2016, ciekawe jest to, że nie odrzucono żadnego [!] złożonego przez przywódcę państwa projektu ustawy¹⁵. 34 projekty złożone przez Prezydenta Republiki w statystyce roboczej Sejmu ujęto jako „Projekty ustaw w toku rozpatrywania”. Spoglądając na to nie przez pryzmat prawa, a politologii należy stwierdzić, że najbardziej prawdopodobną przyczyną podobnego zachowania parlamentarzystów jest to, że nie odrzucając złożonych przez Prezydenta Republiki projektów ustaw, unikają otwartego konfliktu z przywódcą państwa, który tradycyjnie cieszy się dużym poparciem społecznym i plasuje się wysoko w rankingach, dlatego dla „uśmiercenia” inicjatyw prezydenta obiera się inny, bardziej wyrafinowany sposób.

Składane przez Prezydenta Republiki projekty ustaw zazwyczaj wiążą się z tymi dziedzinami, którym przywódca państwa poświęca najwięcej uwagi (zaangażowania). Tradycyjnie jest to doskonalenie działalności sądów i innych organów praworządności, bezpieczeństwo narodowe, prewencja korupcji, szkolnictwo wyższe i inne.

3.2. Podpisywanie i ogłaszanie uchwalonych ustaw

Zgodnie z konstytucją Prezydent Republiki bierze udział w procesie legislacyjnym nie tylko korzystając z prawa inicjatywy ustawodawczej, ale też podpisując i oficjalnie ogłaszając uchwalone ustawy dotyczące zmian konstytucji (art. 149 ust. 1 Konstytucji), ustawy uchwalone przez Sejm (art. 70 ust. 1 Konstytucji), jak również ustawy przyjęte w referendum (art. 71 ust. 3 Konstytucji).

Uchwaloną ustawę dotyczącą zmian konstytucji, jak też ustawę przyjętą w referendum lub inny akt Prezydent Republiki ma obowiązek podpisać i oficjalnie ogłosić w terminie nieprzekraczającym pięciu dni. W konstytucji *expressis verbis* nie wskazano, od kiedy liczony jest ten termin pięciu dni, dlatego ustawodawca powinien był uregulować te kwestie w prawie zwyczajnym. Tak w ustawie o referendum¹⁶ określono, że ustawy uchwalone w referendum Prezydent Republiki ma obowiązek podpisać i oficjalnie ogłosić w terminie nieprzekraczającym pięciu dni od oficjalnego ogłoszenia ostatecznych wyników referendum (art. 78 ust. 2), które z kolei w terminie nieprzekraczającym czterech dni oficjalnie ogłasza Centralna Komisja Wyborcza.

15 Dla porównania: z 200 złożonych przez Prezydenta Republiki w latach 2004–2016 projektów postanowień sejmowych odrzucono 10 (5%). Składane przez przywódcę państwa projekty postanowień sejmowych zazwyczaj są związane z mianowaniem i odwołaniem urzędników, w mianowaniu i odwołaniu których biorą udział prezydent i Sejm.

16 Ustawa Republiki Litewskiej o referendum, „Valstybės žinios” 2002, nr 64–2570.

W przypadku uchwalenia ustawy o zmianie konstytucji w referendum termin pięciu dni, w którym Prezydent Republiki ma obowiązek ją podpisać i ogłosić, jest liczony w trybie określonym w ustawie o referendum. Jeżeli ustawę o zmianie konstytucji uchwała Sejm¹⁷, zgodnie ze Statutem Sejmu¹⁸, termin pięciu dni jest liczony od dnia, gdy ustawa sygnowana przez Marszałka Sejmu zostaje przekazana Prezydentowi (art. 132 ust. 2 Statutu Sejmu).

Konstytucja nie daje Prezydentowi Republiki prawa zawetowania ustawy o zmianie konstytucji, jak też ustawy przyjętej w referendum. Jednocześnie w konstytucji przewidziano, że jeżeli w ustalonym terminie, tj. w ciągu pięciu dni, Prezydent Republiki nie podpisze i nie ogłosi ustawy o zmianie konstytucji lub ustawy uchwalonej w referendum, ustawa wejdzie w życie po podpisaniu i oficjalnym ogłoszeniu przez Marszałka Sejmu (art. 149 ust. 2, art. 71 ust. 4 Konstytucji). Należy podkreślić, że na Litwie dotychczas nie zdarzył się przypadek, by Prezydent Republiki nie promulgował ustawy o zmianie konstytucji lub ustawy przyjętej w referendum, by musiał uczynić to Marszałek Sejmu.

Wobec ustaw uchwalonych przez Sejm Prezydent Republiki ma szersze prawa – albo je podpisuje i oficjalnie ogłasza, albo zwraca Sejmowi z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie (art. 71 ust. 1 Konstytucji), tj. konstytucja daje przywódcy państwa prawo weta ustawodawczego. Zgodnie z konstytucją podjąć odpowiednią decyzję Prezydent Republiki powinien w terminie nieprzekraczającym dziesięciu dni po **przekazaniu** [podkreśl. – H.Š.] ustawy uchwalonej przez Sejm. Już wspomniano, że uchwalona ustawa zgodnie ze Statutem Sejmu przed przekazaniem jej Prezydentowi Republiki do podpisania i oficjalnego ogłoszenia powinna być sygnowana przez Marszałka Sejmu i dopiero po tym niezwłocznie przekazana przywódcy państwa. Jeżeli mimo to Prezydent Republiki w ustalonym terminie nie zwraca Sejmowi uchwalonej przez niego ustawy i jej nie podpisuje, wejdzie ona w życie po tym, gdy podpisze ją i oficjalnie ogłosi Marszałek Sejmu (art. 71 ust. 2 Konstytucji).

W praktyce legislacyjnej zdarzały się przypadki, gdy przywódcy państwa, którzy piastowali urząd w różnym czasie, nie chcąc podpisywać przyjętej przez Sejm, niejednoznacznie ocenianej przez społeczeństwo ustawy, z braku argumentów prawnych dla jej zwrócenia Sejmowi do ponownego rozpatrzenia, ani jej nie promulgowali, ani nie korzystali z prawa weta ustawodawczego. W takim przypadku, po upływie określonego w konstytucji dziesięciodniowego terminu, Marszałek Sejmu podpisywał i oficjalnie ogłaszał ustawę.

17 W art. 148 ust. 3 Konstytucji określono, że poprawki do Konstytucji (z wyjątkiem przepisu art. 1 Konstytucji „Państwo litewskie jest niezależną republiką demokratyczną”, przepisów rozdziału pierwszego *Państwo litewskie* oraz rozdziału czternastego *Zmiana Konstytucji*, które mogą być zmienione wyłącznie w referendum) powinny być omówione i poddane pod głosowanie w Sejmie dwukrotnie z odstępem między głosowaniem wynoszącym co najmniej trzy miesiące.

18 Statut Sejmu Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 1994, nr 15-249.

Jeden z najlepszych takich przypadków, które doprowadziły do wszczęcia sprawy sądowej kontroli konstytucyjności państwa, miał miejsce 13 czerwca 2000 r., gdy Sejm uchwalił ustawę o zmianie i uzupełnieniu art. 7, 11 i 15 ustawy o emeryturach państwowych¹⁹, w której określono, że „Przewodniczącemu Rady Najwyższej – Sejmowi Restytucyjnego [chodzi wyłącznie o Vytautasa Landsbergisa – H.Š.], po zakończeniu służby państwowej, zostanie przyznana i będzie wypłacana emerytura państwowa Prezydenta Republiki”. Po tym, gdy rozległy się głosy przeciwne przyznaniu „gwarancji prezydenckich” osobie, która nigdy nie była prezydentem, a prezydent Valdas Adamkus nie podpisał tej ustawy, ale też nie skorzystał z prawa weta ustawodawczego. Promulgację tej ustawy komplikowało też to, że Marszałek Sejmu (wówczas był nim właśnie Landsbergis), po upływie przewidzianego w konstytucji dziesięciodniowego terminu przebywał w zagranicznej delegacji, dlatego tę ustawę podpisał i oficjalnie ogłosił wicemarszałek Sejmu.

Oceniając podobną praktykę, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że Prezydent Republiki ma prawo w terminie nieprzekraczającym dziesięciu dni po przekazaniu uchwalonej przez Sejm ustawy wykonać jedną z poniższych czynności prawnych: albo podpisać i oficjalnie ogłosić przyjętą przez Sejm ustawę, albo zwrócić ją Sejmowi z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie. Wykonanie jednej z takich czynności prawnych należy do obowiązków konstytucyjnych Prezydenta Republiki. Sformułowania art. 71 ust. 2 Konstytucji, głoszącego że „Prezydent Republiki nie zwraca i nie podpisuje ustawy uchwalonej przez Sejm”, nie należy interpretować jako prawa Prezydenta Republiki do niepodpisania i nieogłoszenia ustawy i jednocześnie niezwrócenia Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Sformułowanie to oznacza taką sytuację faktyczną, w której mimo iż Prezydent Republiki ma konstytucyjny obowiązek w terminie nieprzekraczającym dziesięciu dni po przekazaniu albo podpisać i oficjalnie ogłosić ustawę uchwaloną przez Sejm, albo przekazać ją Sejmowi z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie, to jednak z jakichś przyczyn ani nie promulguje ustawy, ani nie korzysta z prawa weta ustawodawczego²⁰. Należy podkreślić, że po takim wyjaśnieniu Trybunału Konstytucyjnego jest oczywiste, że w razie świadomego zaniechania ze strony Prezydenta Republiki na pewno wynikłaby kwestia jego odpowiedzialności konstytucyjnej, należałoby ocenić, czy nie doszło do rażącego naruszenia konstytucji lub złamania przysięgi, a w razie potwierdzenia tego faktu zaistniałaby podstawa do wszczęcia procedury usunięcia prezydenta z urzędu.

Inną kwestią dyskusyjną, związaną z podpisaniem ustaw uchwalonych przez Sejm, jest określony w konstytucji dziesięciodniowy termin, w którym Prezydent Republiki ma obowiązek albo podpisać ustawę, albo zwrócić ją Sejmowi do ponownego rozpatrzenia. Czy nie jest zbyt krótki? W porównaniu z sąsiednimi państwami, na Litwie określono dość krótki termin, w którym prezydent powinien podjąć decy-

19 Ustawa Republiki Litewskiej o zmianie i uzupełnieniu artykułów 7, 11 i 15 ustawy o emeryturach państwowych, „Valstybės žinios” 2000, nr 52-1487.

20 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dn. 19 czerwca 2002 r., „Valstybės žinios” 2002, nr 62-2515.

zję o podpisaniu i ogłoszeniu ustawy uchwalonej przez Sejm lub skorzystaniu z prawa weta. Na przykład w art. 60 Konstytucji²¹ Łotwy wskazano, że głowa państwa ogłasza ustawę uchwaloną przez Sejm nie wcześniej niż 10 dnia i nie później niż 21 dnia od jej uchwalenia. Z drugiej strony, podjąc decyzję, czy podpisać ustawę uchwaloną przez Sejm, czy ją zawetować, Prezydent Łotwy powinien jeszcze szybciej niż na Litwie, gdyż zgodnie z art. 71 Konstytucji Łotwy przywódca państwa może zwrócić Sejmowi uchwaloną ustawę do ponownego rozpatrzenia w ciągu siedmiu dni od jej uchwalenia. W Konstytucji Estonii dokładny termin, w którym Prezydent powinien podpisać i ogłosić ustawę, nie został wskazany, jednak w art. 107 ust. 2 określono, że ustawa mocą decyzji prezydenta może zostać zwrócona parlamentowi – Zgromadzeniu Państwowemu – w terminie 14 dni od dnia jej przekazania prezydentowi. W art. 122 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²² przewidziano, że Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia.

W kwestii przewidzianego w konstytucji dziesięciodniowego terminu toczą się, mimo iż dość leniwie, dyskusje również wśród litewskich naukowców. Postawiono pytanie, na ile wspomniany termin jest rozsądny, czy nie jest zbyt krótki, by Prezydent mógł podjąć odpowiednią decyzję dotyczącą uchwalonej przez Sejm ustawy, zwłaszcza biorąc pod uwagę to, że niektóre ustawy są skomplikowane, mają znaczną objętość i inne²³. Praktyka konstytucyjna podpowiada też inne możliwe kwestie związane z terminem, np. jak należy postąpić w przypadku, gdy Prezydent Republiki jest na urlopie?²⁴ Albo jeżeli przebywa poza krajem? Jak z punktu widzenia prawa konstytucyjnego należy oceniać podpisanie ustawy za pośrednictwem środków łączności elektronicznej? Jednak doktryna Trybunału Konstytucyjnego „milczy“ w tych kwestiach, nie słychać też dyskusji polityków o korekcie dziesięciodniowego terminu poprzez zmianę konstytucji, dlatego przynajmniej w chwili obecnej nie ma podstaw do oczekiwania na jego rewizję.

4. Zwrócenie uchwalonych przez Sejm ustaw do ponownego rozpatrzenia

Wspomniano już, że Prezydent Republiki ma prawo nie podpisać ustawy uchwalonej przez Sejm i w terminie nieprzekraczającym 10 dni po przekazaniu zwrócić Sejmowi z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie (art. 71 ust. 1, art. 84 pkt 24 Konstytucji). Oceniając te przepisy, Trybunał Konstytucyjny podkre-

21 Konstytucja Republiki Łotewskiej, <http://www.verfassungen.eu/lv/> [dostęp 04.08.2016].

22 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.lex.pl/kk-akt/-/akt/dz-u-1997-78-483-u> [dostęp 04.08.2016].

23 Więcej zob. np. A. Abramavičius, *Respublikos Prezidentas...*, s. 81.

24 Należy podkreślić, że piastująca urząd od 12 lipca 2009 r. drugą kadencję, która osiągnęła półmetek, prezydent Dalia Grybauskaitė, ani razu nie skorzystała z urlopu.

ślił, że uprawnienia Prezydenta Republiki do podpisania i oficjalnego ogłoszenia uchwalonych przez Sejm ustaw, jak również prawo weta ustawodawczego, korzystając z którego prezydent może zwrócić Sejmowi ustawę do ponownego rozpatrzenia, stanowią ważny aspekt konstytucyjnej zasady podziału władz oraz dodatkową gwarancję konstytucyjności uchwalonych przez Sejm ustaw²⁵.

Omawiając przywołane przepisy konstytucji, należy podkreślić, że zwrócić Sejmowi ustawę do ponownego rozpatrzenia Prezydent Republiki może wyłącznie, wskazując powody swojej decyzji, nie zaś kierując się sympatiami czy antypatiami, osobistą opinią, chęciami, oczekiwaniami i innym. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że powody zwrócenia – nie tylko prawne, ale też ekonomiczne, polityczne, moralne, związane z celowością, zobowiązaniami międzynarodowymi państwa litewskiego i innymi. – powinny być wskazane w odpowiednim dekreście Prezydenta Republiki (art. 71 ust. 1, art. 85 Konstytucji). Poza tym, powody te niekoniecznie muszą dotyczyć treści ustaw, w opinii Prezydenta Republiki mogą wiązać się też z popełnionymi naruszeniami proceduralnymi przy uchwalaniu ustaw, jak również z tym, że Sejm nie przestrzegał odpowiednich stadiów lub zasad ustawodawczych uchwalania ustaw.

Należy podkreślić, że argumenty Prezydenta Republiki, na podstawie których następuje zwrócenie uchwalonej przez Sejm ustawy do ponownego rozpatrzenia, powinny być racjonalne, jasne i zrozumiałe. Zwracając Sejmowi do ponownego rozpatrzenia ustawę, Prezydent Republiki ma obowiązek kierować się imperatywami dobra społecznego, odpowiedzialnych rządów, obywatelskości, ładu społecznego, sprawiedliwości, dominacji prawa, innymi wartościami określonymi w konstytucji, jak też chronionymi i bronionymi przez nią²⁶.

W konstytucji nie określono bezpośrednio, czy zwracając Sejmowi ustawę do ponownego rozpatrzenia Prezydent Republiki nie powinien przedstawić swojej propozycji w postaci projektu odpowiedniej ustawy. Odpowiedź na to pytanie znajdujemy w oficjalnej doktrynie konstytucyjnej: przekazanie Sejmowi do ponownego rozpatrzenia poprawek i uzupełnień ustawy nie jest obowiązkiem konstytucyjnym, a prawem Prezydenta Republiki²⁷. Inne wyjaśnienie, rzekomo prezydent, zwracając Sejmowi ustawę z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie, we wszystkich przypadkach powinien przedstawić Sejmowi propozycje poprawek lub uzupełnień ustawy, oznaczałoby, że prezydent jest zmuszany do proponowania poprawek lub uzupełnień tych ustaw, których w ogóle nie akceptuje i wobec których wyraża sprzeciw nie dlatego, że zawierają przepisy, z którymi nie zgadza się, ale dlatego, że w jego opinii ustawa w całości jest nie do zaakceptowania, gdyż jest

25 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 22 lutego 2008 r., „Valstybės žinios” 2008, nr 23-853.

26 *Ibidem*.

27 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 19 czerwca 2002 r., „Valstybės žinios” 2002, nr 62-2515.

niecelowa, nieracjonalna, szkodliwa i inne. Nie przedstawiając Sejmowi żadnych poprawek czy propozycji dotyczących zwróconej do ponownego rozpatrzenia ustawy, Prezydent Republiki nie działa *ultra vires*²⁸.

Z danych statystycznych dotyczących pracy Sejmu w latach 2004–2016 wynika, że Prezydent Republiki 104 razy skorzystał z prawa weta ustawodawczego i zwrócił Sejmowi do ponownego rozpatrzenia uchwalone przez niego ustawy. Oznacza to, że Prezydent Republiki zwrócił Sejmowi do ponownego rozpatrzenia nieco ponad 2% ustaw uchwalonych przez Sejm w tym okresie²⁹.

W art. 72 ust. 1 Konstytucji określono, że ustawę zwróconą przez prezydenta Sejm może rozpatrzyć od nowa i uchwalić. Ustawa rozpatrzona ponownie przez Sejm może być uchwalona w dwóch przypadkach.

Po pierwsze, Sejm może nie zgodzić się z powodami wskazanymi przez Prezydenta Republiki, na podstawie których ustawa uchwalona przez Sejm została zwrócona do ponownego rozpatrzenia i odrzucić weto prezydenta, gdyż, jak już wspomniano, zgodnie z konstytucją weto prezydenta wobec ustaw przyjętych przez Sejm jest względne, nie zaś absolutne. Zgodnie z art. 72 ust. 2 Konstytucji ustawa ponownie rozpatrzona przez Sejm zostaje uznana za uchwaloną w całości bez poprawek w przypadku, jeżeli Sejmowi udaje się odrzucić weto prezydenta, jednak wymaga to ponad połowy głosów posłów na Sejm, dla ustawy konstytucyjnej – ponad 2/3 głosów wszystkich parlamentarzystów.

Po drugie, w przypadku, jeżeli Sejmowi nie udaje się odrzucić weta Prezydenta Republiki, ustawa może być uchwalona ze wszystkimi zaproponowanymi przez niego poprawkami i uzupełnieniami, jeżeli za taką ustawą opowiedziała się większość obecnych na sali posłów na Sejm, w przypadku ustawy konstytucyjnej – ponad połowa wszystkich posłów na Sejm.

Jeżeli Sejmowi nie udaje się odrzucić weta Prezydenta Republiki, ale też Sejm nie akceptuje poprawek i uzupełnień ustawy zaproponowanych przez niego, ustawę uznaje się za nieuchwaloną.

Jak wyglądają wyniki ponownego rozpatrzenia przez Sejm ustaw zawetowanych przez Prezydenta Republiki? Prezydent Dalia Grybauskaitė ogółem 52 razy skorzystała z prawa weta ustawodawczego, 49 przypadków weta już omówiono w Sejmie, z tego zaakceptowano 41 [! – H.Š.]. Sejm „pokonał” weto prezydenta jedynie sześciokrotnie, głosami ponad połowy posłów na Sejm ponownie uchwalono zawetowaną ustawę bez poprawek, z kolei w dwóch przypadkach ustawa zwrócona przez Prezydenta Republiki do ponownego rozpatrzenia nie została uchwalona, gdyż Sejmowi nie udało się odrzucić weta prezydenta, jak również nie spotkały się z poparciem zaproponowane przez niego poprawki i uzupełnienia.

28 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 22 lutego 2008 r., „Valstybės žinios” 2008, nr 23-853.

29 Są to dane przybliżone, gdyż zdarzają się przypadki, że na mocy jednego dekretu Prezydenta Sejmowi do ponownego rozpatrzenia zwraca się więcej niż jedną uchwaloną ustawę.

Już wspomniano, że w litewskiej doktrynie naukowej podnosi się pytanie, czy określony w konstytucji dziesięciodniowy termin, w którym Prezydent Republiki ma obowiązek podjąć decyzję o podpisaniu uchwalonej przez Sejm ustawy lub jej zwróceniu Sejmowi do ponownego rozpatrzenia nie jest zbyt krótki. Inny problematyczny aspekt, związany z realizacją nadanego Prezydentowi Republiki prawa weta, jest taki, że zgodnie z art. 71 Konstytucji nie jest możliwe weto częściowe. Oznacza to, że jeżeli prezydent nie akceptuje poszczególnych przepisów ustawy, powinien zwrócić Sejmowi do ponownego rozpatrzenia całą ustawę, wstrzymując w taki sposób na pewien czas jej wejście w życie. Oczywiście jest, że w takim przypadku Prezydent Republiki znajduje się w dwuznacznej sytuacji – z jednej strony, odpowiednia ustawa uchwalona przez Sejm jest niezbędna, z drugiej jednak, prezydent, wyrażając sprzeciw wobec konkretnego przepisu tej ustawy, powinien podjąć trudną decyzję: zawetować i w taki sposób wstrzymać na pewien czas uchwalenie w całości potrzebnej ustawy czy „zamknąć oczy” i nie zważając na oczywiste wady pewnych przepisów, podpisać i ogłosić ustawę. Jednak mimo tego, że uprawomocnienie prawa weta częściowego miałyby pozytywny wpływ na proces ustawodawczy, szersze dyskusje dotyczące tej kwestii nie mają miejsca i przynajmniej na razie żadne zmiany nie są prognozowane.

5. Zwrócenie się do Trybunału Konstytucyjnego jako środek wpływania na proces legislacyjny

Jako przeciwwaga dla ustawodawcy przywódca państwa działa nie tylko, realizując powierzone mu kompetencje konstytucyjne w dziedzinie legislacyjnej, ale też zwracając się do Trybunału Konstytucyjnego. Należy podkreślić, że konstytucja nie daje Prezydentowi Republiki prawa zwrócenia się do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z konstytucją ustaw lub innych aktów uchwalonych przez Sejm. Uważa się, że przyczyną podobnej sytuacji jest obawa, że takie prawo Prezydenta Republiki mogłoby destabilizować ustawodawstwo, naruszyć uznawane w demokracji parlamentarnej zasady zbilansowania uprawnień władz publicznych³⁰. Mimo to, aktywny i kreatywny prezydent potrafi zainicjować postępowanie w Trybunale Konstytucyjnym, którego wyjaśnienia mają zasadnicze znaczenie oraz wywierają wpływ na plany i inicjatywy posłów na Sejm.

Jako przykład niech posłuży to, że w 2013 r. Sejm uzupełnił art. 206 Statutu Sejmu, dodając ust. 6, w którym określili, że w przypadku, jeżeli Sejm nie akceptuje rocznego sprawozdania z działalności kierownika instytucji państwowej, którego mianowanie

30 Więcej zob. J. Žilys, *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje*, [w:] *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*, Kolektyvinė monografija, Vilnius 2007, s. 262–294.

wymaga akceptacji Sejmu, Komitetowi Sejmowemu, który zbadał to sprawozdanie, może zostać powierzone przedłożenie Sejmowi projektu postanowienia dotyczącego złożenia Prezydentowi Republiki propozycji odwołania takiego kierownika instytucji państwowej z zajmowanego stanowiska. Decyzje dotyczące odwołania kierowników instytucji państwowych z zajmowanego stanowiska oraz dotyczące propozycji składanych Prezydentowi Republiki co do odwołania kierowników są podejmowane w tajnym głosowaniu większością ponad połowy głosów posłów na Sejm³¹.

Podobną uchwałą Sejm dążył do uzyskania szerszych uprawnień i możliwości większego wpływu na kierowników instytucji państwowych, których mianowano za zgodą Sejmu. Pomysł uzupełnienia w taki sposób Statutu Sejmu zrodził się podczas omawiania w Sejmie przedstawionego przez prokuratora generalnego sprawozdania z działalności za rok 2012, którego Sejm nie zaakceptował, oświadczając, że zawarte w sprawozdaniu dane i oceny dotyczące działalności mają charakter deklaracyjny i nie ukazują prawdziwej sytuacji związanej z pełnieniem przez prokuraturę funkcji powierzonych przez państwo³². Z drugiej strony, oczywiste jest, że podobna decyzja Sejmu w dużym stopniu była inspirowana niezadowolaniem posłów z działalności prokuratora generalnego, a ponieważ zgodnie z art. 118 ust. 5 Konstytucji prokuratora generalnego powołuje i odwołuje Prezydent Republiki za zgodą Sejmu, szukano możliwości prawnych zainicjowania procedury odwołania prokuratora generalnego i włączenia w to przywódcy państwa, który nie wykazywał żadnego zainteresowania rozpatrzeniem tej kwestii.

Należy też podkreślić, że wspomniane uzupełnienie art. 206 Statutu Sejmu o ust. 6 faktycznie rozszerzyło przewidziane w ustawie o prokuraturze podstawy odwołania prokuratora generalnego, mimo iż do tej ustawy nie wprowadzono odpowiednich poprawek³³. Interesujący jest fakt, że wspomniana podstawa odwołania prokuratora generalnego została określona w akcie prawnym regulującym pracę Sejmu – Statucie, który ma moc ustawy, ale który, w odróżnieniu od uchwalanych przez Sejm ustaw, podpisuje i oficjalnie ogłasza nie Prezydent Republiki, a Marszałek Sejmu³⁴.

Ponieważ, jak już wspomniano, w konstytucji Prezydentowi Republiki nie przewidziano prawa zwrócenia się do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie konstytucyjności aktu prawnego uchwalonego przez Sejm, przywódca państwa zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o wyjaśnienie postanowień wcześniejszych

31 W sprawie zmiany i uzupełnienia artykułów 44, 441, 46, 48, 49, 52, 61, 68, 206, rozdziałów dwudziestego siódmego¹ i dwudziestego ósmego oraz unieważnieniu art. 56 Statutu Sejmu Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 2013, nr 71-3581.

32 Postanowienie nr XII-528 Sejmu Republiki Litewskiej z dn. 1 października 2013 r. W sprawie sprawozdania z działalności Prokuratury Republiki Litewskiej za 2012 rok, „Valstybės žinios” 2013, nr 106-5194.

33 Dopiero później art. 22 ustawy o prokuraturze z dnia 10 grudnia 2013 r. został uzupełniony o przepis, że prokurator generalny może zostać odwołany na wniosek Sejmu. Zob. Ustawa Republiki Litewskiej o zmianie i uzupełnieniu artykułu 22 ustawy o prokuraturze, „Valstybės žinios” 2013, nr 130-6628.

34 Można z dość dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że w ten sposób m.in. próbowano uniknąć takiej sytuacji, że Prezydent Republiki skorzysta z prawa weta ustawodawczego.

dokumentów Trybunału, które są istotne dla określenia uprawnień Sejmu oraz niezależności prokuratorów. W orzeczeniu z 16 stycznia 2014 r. Trybunał Konstytucyjny wyjaśnił, że nie jest dopuszczalna taka regulacja prawna, zgodnie z którą prokuratorzy zostaliby zobowiązani do składania władzy ustawodawczej lub wykonawczej sprawozdań z pełnienia przez siebie funkcji konstytucyjnych, które Sejm, Prezydent Republiki lub Rząd powinni zaakceptować; określenie takiego obowiązku oznaczałoby ingerencję w działalność prokuratorów oraz ograniczenie ich niezależności. W tym samym orzeczeniu wyjaśniono również, że podstawy i tryb odwołania prokuratora generalnego powinny być określone wyłącznie w ustawie, z kolei w Statucie Sejmu może zostać określony *inter alia* tryb, w jakim Sejm podejmuje decyzję dotyczącą poparcia dla propozycji Prezydenta Republiki mianowania lub odwołania prokuratora generalnego³⁵.

Tak jednoznaczne wyjaśnienie Trybunału Konstytucyjnego powstrzymało dalsze inicjatywy Sejmu. Wreszcie, po rozpoznaniu przez Trybunał Konstytucyjny na wniosek grupy parlamentarzystów sprawy z zakresu prawa konstytucyjnego, w postanowieniu z 30 grudnia 2015 r. Trybunał stwierdził, że ust. 6 art. 206 Statutu Sejmu jest sprzeczny w konstytucję³⁶.

Należy też podkreślić, że nie jest to jedyny przypadek, gdy Prezydent Republiki, reagując na działania Sejmu, nie mając jednak konstytucyjnego prawa zwrócenia się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie zgodności z konstytucją uchwalonych przez Sejm aktów prawnych, skorzystał z możliwości zwrócenia się do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o wyjaśnienie przez Trybunał postanowień jego wcześniejszych aktów i w taki sposób wpłynął na dalsze działania posłów na Sejm³⁷.

6. Podsumowanie

1. Znaczna część kompetencji konstytucyjnych Prezydenta Republiki wiąże się z kompetencjami konstytucyjnymi innych organów władz publicznych, dlatego od tego, jak prezydent realizuje przewidziane dla niego w konstytucji kompe-

35 Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 16 stycznia 2014 r., TAR, 2014-01-20, nr 299.

36 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 30 grudnia 2015 r., TAR, 2015-12-30, nr 21030.

37 Istotne są przypadki, gdy Trybunał Konstytucyjny, po otrzymaniu wniosku Prezydenta Republiki o wyjaśnienie wcześniejszych postanowień Trybunału, wypowiedział się w kwestii kompetencji Sejmu do powołania przez Sejm tymczasowych komisji śledczych, jak też kwestii kompetencji Sejmu związanych z odwołaniem przewodniczącego Sądu Najwyższego Litwy po upływie określonej w ustawie kadencji. Więcej zob. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 21 listopada 2006 r., „Valstybės žinios” 2006, nr 127-4849; Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 15 maja 2009 r., *ibidem*, 2009, nr 58-2251.

- tencje, zależy też funkcjonowanie innych organów. Kompetencje konstytucyjne Prezydenta Republiki w procesie legislacyjnym nie stanowią jego obowiązku honorowego lub symbolicznego jako przywódcy państwa – wykonując swoje obowiązki występuje on jako przeciwwaga dla władzy ustawodawczej.
2. W litewskiej doktrynie naukowej zazwyczaj wskazuje się, że udział Prezydenta Republiki w procesie ustawodawczym wyraża się w takich podstawowych formach, jak: a) korzystanie z udzielonego prawa inicjatywy ustawodawczej, b) podpisywanie ustaw uchwalonych w referendum lub przez Sejm oraz c) zwrócenie Sejmowi do ponownego rozpatrzenia uchwalonych przez niego ustaw.
 3. Korzystając z konstytucyjnego prawa inicjatywy ustawodawczej, Prezydent Republiki zazwyczaj proponuje te projekty ustaw, które wiążą się z jego programem politycznym i które należy przypisać do tych obszarów, którym poświęca najwięcej uwagi. Na Litwie jest to tradycyjnie doskonalenie pracy sądów i innych organów sądownictwa, bezpieczeństwo narodowe, zapobieganie korupcji, szkolnictwo wyższe i inne.
 4. Uchwaloną ustawę dotyczącą zmian konstytucji, jak również ustawę lub inny akt prawny przyjęty w referendum Prezydent Republiki ma obowiązek podpisać i oficjalnie ogłosić w terminie nieprzekraczającym pięciu dni. Ustawę uchwaloną przez Sejm Prezydent Republiki w ciągu dziesięciu dni od dnia przekazania powinien albo podpisać i oficjalnie ogłosić, albo zwrócić Sejmowi z umotywowanym wnioskiem o ponowne rozpatrzenie. Jeżeli Prezydent Republiki w terminie nieprzekraczającym dziesięciu dni od przekazania mu uchwalonej przez Sejm ustawy mimo wszystko z jakichś powodów ani nie promulguje ustawy, ani nie skorzysta z prawa weta, oczywiste jest, że wyniknie z tego kwestia odpowiedzialności konstytucyjnej prezydenta oraz konieczność oceny, czy podobne zaniechanie nie jest rażącym naruszeniem konstytucji lub złamaniem przysięgi, w razie zaś potwierdzenia tego faktu, pojawiłaby się podstawa do wszczęcia wobec Prezydenta Republiki procedury usunięcia z urzędu.
 5. Przewidziane w konstytucji dla Prezydenta Republiki prawo weta ustawodawczego stanowi ważny aspekt konstytucyjnej zasady podziału władz oraz jest dodatkowym gwarantem konstytucyjności uchwalonych przez Sejm ustaw. Decyzja Prezydenta Republiki o zwróceniu Sejmowi uchwalonej przez niego ustawy do ponownego rozpatrzenia powinna być umotywowana. Powody, w oparciu o które uchwalona ustawa jest zwracana do ponownego rozpatrzenia, powinny być racjonalne, jasne, zrozumiałe, oparte na konstytucji, określonych w niej i chronionych wartościach. Przekazanie Sejmowi do ponownego rozpatrzenia poprawek i uzupełnień ustawy nie jest obowiązkiem konstytucyjnym Prezydenta Republiki, a prawem.
 6. Jako przeciwwaga dla ustawodawcy przywódca państwa występuje również zwracając się do Trybunału Konstytucyjnego. Mimo iż konstytucja nie przewiduje dla Prezydenta Republiki prawa zwrócenia się do Trybunału w sprawie zgodności z konstytucją ustaw i innych aktów uchwalonych przez Sejm, jednak

aktywny i wykazujący twórcze podejście prezydent może zainicjować w Trybunale Konstytucyjnym postępowanie, zwracając się z wnioskiem o wyjaśnienie wcześniejszych postanowień Trybunału, wyjaśnienia Trybunału mają z kolei istotne znaczenie i wpływają na plany i inicjatywy parlamentarzystów.

Literatura

- Abramavičius A., *Respublikos Prezidentas įstatymų leidybos procese*, „Teisės problemos” 2000, nr 2.
- Hegel G.W.F., *Teisės filosofijos apmatai*, Vilnius 2000.
- Montesquieu de Ch.-L., *Apie įstatymų dvasią*, Vilnius 2004.
- Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*, Vilnius 2005.
- Žilys J., *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje*, [w:] *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*, Kolektyvinė monografija, Vilnius 2007.

Źródła internetowe)

Statystyka pracy Sejmu, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_k=1&p_r=252 [dostęp 04.08.2016].

Akty prawne

- Konstytucja Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 1992, nr 33-1014.
- Konstytucja Republiki Łotewskiej, <http://www.verfassungen.eu/lv/> [dostęp 14.08.2016].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, <http://www.lex.pl/kk-akt/-/akt/dz-u-1997-78-483-u> [dostęp 04.08.2016].
- Postanowienie nr XII-528 Sejmu Republiki Litewskiej z dnia 1 października 2013 r. W sprawie sprawozdania z działalności Prokuratury Republiki Litewskiej za 2012 rok, „Valstybės žinios” 2013, nr 106-5194.
- Statut Sejmu Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 1994, nr 15-249.
- Ustawa Republiki Litewskiej o zmianie i uzupełnieniu artykułów 7, 11 i 15 ustawy o emeryturach państwowych, „Valstybės žinios” 2000, nr 52-1487.
- Ustawa Republiki Litewskiej o referendum, „Valstybės žinios” 2002, nr 64-2570.
- Ustawa Republiki Litewskiej o zmianie i uzupełnieniu artykułu 22 ustawy o prokuraturze, „Valstybės žinios” 2013, nr 130-6628.
- W sprawie zmiany i uzupełnienia artykułów 44, 441, 46, 48, 49, 52, 61, 68, 206, rozdziałów dwudziestego siódmego¹ i dwudziestego ósmego oraz unieważnieniu artykułu 56 Statutu Sejmu Republiki Litewskiej, „Valstybės žinios” 2013, nr 71-3581.

Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 21 listopada 2006 r., „Valstybės žinios” 2006, nr 127-4849.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 15 maja 2009 r., „Valstybės žinios” 2009, nr 58-2251.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 16 stycznia 2014 r., TAR, 2014-01-20, nr 299.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 10 stycznia 1998 r., „Valstybės žinios” 1998, nr 5-99.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 19 czerwca 2002 r., „Valstybės žinios” 2002, nr 62-2515.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 25 maja 2004 r., „Valstybės žinios” 2004, nr 85-3094.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 22 lutego 2008 r., „Valstybės žinios” 2008, nr 23-853.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 13 maja 2010 r., „Valstybės žinios” 2010, nr 56-2766.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego Republiki Litewskiej z dnia 30 grudnia 2015 r., TAR, 2015-12-30, nr 21030.